

**ქართულ-თურქული
ურთიერთობების საკითხები
კიტა აბაშიძის პუბლიცისტურ ნააზრევში**

**ISSUES OF GEORGIAN-TURKISH RELATIONS
IN THE PUBLICISTIC WRITINGS
OF KITA ABASHIDZE**

კახაბერ ქებულაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

Kakhaber Kebuladze

Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia

აბსტრაქტი

თვალსაჩინო ქართველმა საზოგადო მოღვაწემ და კრიტიკოსმა კიტა (ივანე) გიორგის ძე აბაშიძემ (1870-1917), საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ქუთაისის ორგანიზაციის გაზეთებში „მეგობარი“ (შემდეგში „ჩვენი მეგობარი“) 1915-1916 წლებში გამოაქვეყნა მეზობელი ხალხებისადმი მიძღვნილი წერილების სერია. თავდაპირველად მან ათი წერილი დაბეჭდა სათაურით „ჩვენ და სომხები“, ხოლო ორი – „ჩვენ და თათრები“. წერილების გამოქვეყნება, ჩვენი აზრით, ორმა მიზეზმა განაპირობა: პირველი – 1914 წელს თბილისში გამოიცა სომეხი ავტორის ბ. იშხანიანის წიგნი, რომელიც სათაურია „ქართველ-სომეხთა შორის არსებული შუღლის ეკონომიური და საზოგადოებრივი საფუძველი“, სადაც უაღრესად ტენდენციურად და ცალმხრივად გაშუქებული ქართველთა და სომეხთა ურთიერთობა; მეორე – კავკასიის მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვის (1905-1915), რომელიც პროსომხური ორიენტაციის იყო, კავკასიიდან გაიწვიეს.

თავის პუბლიკაციებში ავტორს გაშუქებული აქვს რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც ქართველთა და სომეხთა დამოკიდებულებას შეეხება. ერთ-ერთი მათგანია სომხების მისწრაფება ამიერკავკასიაში ჰეგემონობისაკენ, რასაც ხელს უწყობდა სომხური ბურჟუაზიის მიერ მოსყიდულ-მოქრთამული კავკასიის რუსული ადმინისტრაცია, თვით მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვის მეთაურობით. კ. აბაშიძე თავის წერილებში მკაცრად ილაშქრებდა სომეხთა ამ მისწრაფების წინააღმდეგ.

სომხეთის შოვინისტურ წრეებთან კამათმა კიტა აბაშიძე ბუნებრივად მიიყვანა იმის აუცილებლობამდე, რომ გამოეხატა ქართველი საზოგადოების

დამოკიდებულება ჩვენს მეზობელ სხვა ხალხებისადმი, გაერკვია, თუ რა პოზიცია ეჭირათ მათ იმ საკითხებში, რაც უთანხმოებისა და დავის საგნად ქცეულიყო. მაგალითად, როგორც ზემოთ აღინიშნა, თათრებთან ურთიერთობას მიეძღვნა კ. აბაშიძის ორი წერილი – „ჩვენ და თათრები“, რომლებიც გაზეთ „ჩვენს მეგობარში“ დაიბეჭდა.

საკვანძო სიტყვები: კიტა აბაშიძე, ქართული პრესა, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია.

ABSTRACT

The prominent Georgian public figure and critic Kita (Ivane) Abashidze (1870-1917) published in 1915-1916 a series of articles devoted to neighboring peoples in the newspaper *Megobari* (“Friend”), later renamed *Chveni Megobari* (“Our Friend”), the press organ of the Kutaisi organization of the Georgian Socialist-Federalist Party.

Initially he published ten articles entitled *We and the Armenians* and two entitled *We and the Tatars*. In our opinion, the publication of these articles was conditioned by two circumstances: First, in 1914 a book by the Armenian author B. Ishkhanyan was published in Tbilisi under the title *The Economic and Social Foundations of the Hostility Between Georgians and Armenians*, in which Georgian-Armenian relations are presented in an extremely biased and one-sided manner. Second, the Viceroy of the Caucasus, Vorontsov-Dashkov (1905-1915), who pursued a pro-Armenian policy, was recalled from the region.

In his publications, the author addressed several important issues concerning Georgian-Armenian relations. Among them was the Armenian aspiration toward hegemony in Transcaucasia, which, according to the author, was facilitated by the Russian administration in the Caucasus—allegedly bribed and influenced by the Armenian bourgeoisie—under the leadership of the Viceroy Vorontsov-Dashkov.

In his articles, K. Abashidze strongly opposed these Armenian aspirations. His polemic with Armenian nationalist circles led Kita Abashidze to articulate the position of Georgian society toward other neighboring peoples and to clarify their attitudes on matters that had become the subject of dispute and controversy. As noted above, two of his articles (*We and the Tatars*) were devoted to relations with the Tatars (i.e., Azerbaijanis) and were published in the newspaper *Chveni Megobari*.

Keywords: Kita Abashidze, Georgian press, Socialist-Federalist Party.

შესავალი

კიტა აბაშიძემ როგორც პუბლიცისტმა მოღვაწეობა ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“ დაიწყო, სადაც აქვეყნებდა წერილებს საქართველოს საშინაო ვითარების შესახებ. ამასთან, ხშირად ბეჭდავდა საერთაშორისო მიმოხილვებსაც. ილია ჭავჭავაძისეულ „ივერიაში“ თანამშრომლობა კიტა აბაშიძის მრავალმხრივი პუბლიცისტური მოღვაწეობის ერთი საინტერესო და მნიშვნელოვანი ფურცელია.

კ. აბაშიძის პუბლიცისტურ მემკვიდერებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ამიერკავკასიის ხალხთა ურთიერთობისადმი მიძღვნილ წერილების სერიას, რომელიც 1915-1916 წლებში საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ქუთაისის ორგანიზაციის გაზეთში „მეგობარი“ (შემდეგში „ჩვენი მეგობარი“) დაბეჭდა.

კვლევის მეთოდები

ნაშრომში გამოყენებულია აღწერითი, ისტორიული და ანალიზის მეთოდები. აღწერილი გვაქვს კიტა აბაშიძის წერილებში ასახული ამიერკავკასიის ხალხთა ურთიერთობები, სადაც კრიტიკულად, ისტორიულ ასპექტში განხილულია პუბლიცისტის მიდგომები და მოსაზრებები თანამედროვე კონტექსტში.

მსჯელობა

კიტა აბაშიძე თვლიდა, რომ კავკასიის ერთა შორის ძალთა განწყობილებამ ქართველებისა და თათრების დაახლოების საკითხი დააყენა, რისი მიზეზიც შექმნილი პოლიტიკური ვითარება იყო. მისი აზრით, სომეხთა ერთი ნაწილის მამლაცინობამ, ცრუ იმპერიალიზმით გატაცებამ, მათმა მიზანმა, მოეპოვებინათ კავკასიაში ჰეგემონია თავისთავად შეაშფოთა ამიერკავკასიაში მცხოვრები სხვა ერები და, პირველ რიგში, ისინი, ვისაც ყველაზე მეტად „ფაქტიურ ზარალს“ აყენებდა სომეხთა პოლიტიკა. ასეთ ვითარებაში თავისთავად დადგა საკითხი კავკასიაში დარჩენილ ორ ძირითად ხალხს შორის დამყარებულიყო მტკიცე კავშირი, რისი საფუძველი უნდა ყოფილიყო სომეხთა შოვინისტური ნაწილის ალაგმვა, მათი ჰეგემონური მისწაფების წინააღმდეგ ბრძოლა. მისი განმარტებით, სურვილი ამ ორი ერის დაახლოებისა თავდაცვის მიზნით იყო ნაკარნახევი, რადგან სომეხთა აგრესული ბურჟუაზიის თავგასულობას საზღვარი არ ჰქონდა.

რაც შეეხებოდა ქართველთა და თურქთა ურთიერთობას, კ. აბაშიძე მიაჩნდა, რომ: „ამ ურთიერთობას არავითარი ხორციელი სახე არ მიუღია დღემდის. იგი გამოიხატა რამდენიმე საჯარო წარმოთქმულ სიტყვაში და გულწრფელ თანაგრძნობაში“ (ჩვენი მეგობარი 1916, №8).

სომეხების შოვინისტური წრეების მიერ წარმოებული იმპერიალისტური პოლიტიკით მობეზრებული ქართველი და თათრები არავითარ შემთხვევას ხელიდან არ უშვებდნენ, რომ „ერთმანეთისთვის თანაგრძნობა და საურთიერთო სიმპატია არ განეცხადებინათ“ (იქვე).

ყოველი თეორიული მოსაზრება, რომელიც ხორცმესხმული და განხორციელებული არ იქნებოდა, კ. აბაშიძეს ფუჭად მიაჩნდა. იგი აღტაცებული იყო იმით, რომ, მიუხედავად კავკასიის რუსული ადმინისტრაციის მცდელობისა – „ძლიერი ქართველები დაესუსტებინა და

უძლური სომხობა გაემლიერებინა“, ქართველებს მაინც შენარჩუნებული ჰქონდათ თავიანთი დიდი კულტურა და ტრადიცია. თანაც „დღეს ასი წლის შემდეგ „ქართველთა საკითხი“ რუსეთის მთავრობასა და საზოგადოების წინაშე, უფრო ძლიერად და მწვავედ არის წარმოყენებული, ვიდრე ოდესმე ყოფილა. „სომეხთა გამლიერება“ ქართველების ხარჯზე გამოდგა მიზანმიუღწეველი ბოროტმოქმედება“ (იქვე). კიტა აბაშიძის აზრით, თქმა იმისა, თითქოს რუსეთის თვითმპყრობელობის ასეთ პოლიტიკას „ქართველი ერის სხეულისათვის ვნება არ მოეტანოს“, არ იქნებოდა მართალი, მაგრამ იგი ამაყობდა იმით, რომ „მან ეს სხეული ვერც დაასახიჩრა, ვერც მოსპო და ეს თამაშიც წაგებული გამოდგა“ (იქვე). კიტა აბაშიძე იმედოვნებდა, რომ ეს „გულითადი შეთანხმება“, რომელიც ჩამოყალიბდა ქართველებსა და თურქებს შორის, თანდათან დიდ საზოგადოებრივ კავშირად გადაიქცეოდა, მაშასადამე, „გულის“ სფეროს გადასცდებოდა. წერილის ავტორი იმთავითვე ინტერესდებოდა, თუ რის საფუძველზე შეიძლებოდა მომხდარიყო ასეთი შეთანხმება ქართველებსა და თათრებს შორის.

თურქებთან ურთიერთობის გარკვევამ კ. აბაშიძე ბუნებრივად მიიყვანა მშობლიურ აჭარასთან. ცნობილია, რომ პირველი იმპერიალისტური ომის დროს აჭარა სერიოზული განსაცდელის წინაშე აღმოჩნდა. 1914 წლის შემოდგომაზე გერმანიის მხარეზე ომში ჩაება თურქეთი, რომელსაც ფართო დაპყრობითი გეგმები ჰქონდა. აჭარა საომარი ოპერაციების ასპარეზად გადაიქცა. აჭარის მუსლიმანი მოსახლეობა აქტიურად ჩაება თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მიუხედავად ამისა, ცარიზმმა აჭარლებს ღალატში დასდო ბრალი. ნამდვილად კი, აჭარლებს მსგავსი არაფერი ჩაუდენიათ. შეიქმნა უაღრესად ტრაგიკული მდგომარეობა. როგორც ობიექტურმა და სპეციალურმა კვლევა-ძიებამ დაადასტურა, მათ არ გამოუჩენიათ არავითარი სარწმუნოებრივი მტრობა ან რაიმე მასობრივი უკმაყოფილება მეფის რუსეთის წინააღმდეგ. არაერთმა ოფიციალურმა კომისიამ და განსაკუთრებით აჭარლების სასამართლო პროცესებმა დაადასტურა, რომ ხალხი, შეძლებისდაგვარად, ყოველმხრივ ეხმარებოდა რუსეთის ჯარს.

მიუხედავად ამისა, რუსული შოვინისტური პრესა უღირს დაღვარდნიან აგიტაციას ეწეოდა აჭარის მოსახლეობის მიმართ. განუწყვეტლივ და სისტემატურად აღვივებდა ეროვნულ და რელიგიურ შუღლს. ზოგჯერ ხელისუფლების ოფიციალური წარმომადგენლებიც კი იძულებულნი იყვნენ ეღიარებინათ, რომ აჭარლების წინააღმდეგ წარმოწყობული კამპანია სახელმწიფოებრივი უგნურობა და პოლიტიკური პროვოკაცია იყო.

მეფის რუსეთის მიერ წამოყენებული ბრალდებას შედეგად მოჰყვა ის, რომ მრავალი აჭარელი საბრალდებო სკამზე აღმოჩნდა. ჩატარდა „აჭარელთა საქმის“ სახელწოდებით ცნობილი რამდენიმე სასამართლო პროცესი* („აჭარელთა პროცესის“ შესახებ საინტერესო ცნობებია დაცული რ. გაბაშვილის „მოგონებებში“, 1992, გვ. 118-119). ქართველ მაჰმადიანებს სერიოზული საფრთხე დაემუქრათ. მათ დასაცავად მთელი ქრისტიანული საქართველო აღდგა.

კიტა აბაშიძე დაინტერესდა, თუ როგორი პოზიცია ჰქონდათ ე.წ. „აჭარელთა საქმესთან“ დაკავშირებით როგორც სომხებს, ასევე თათრებს. მისი აზრით, სომხების პოზიცია ნათლად და მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული რუსი ავტორის – ბ. სიბირსკის წერილში „აჭარელთა

პროცესის შთაბეჭდილებანი”. მან თავისი სტატია გაზეთ „კავკასკოე სლოვოს“ 1915 წლის №229-ში მოათავსა. წერილის ძირითადი ადგილები თავის ფურცლებზე გადმობეჭდა გაზეთმა „მეგობარმა“ (1915, №20).

ბ. სიბირსკი აღნიშნავდა, რომ აჭარას, როგორც პროვიანციას, არ უღალატია რუსეთისთვის, მაგრამ ასეთ დასკვნასთან ერთად არ უნდა შეგვემცირებინა რიცხვი „მოღალატეებისა, რომელიც ისე დიდი რიცხვი იყო, რომ უნდა ითქვას – ძალიან დიდმა უმცირესობამ ჩაიდინა მოღალატეობა და თანაც ერთი ნაწილი მცხოვრებთა ოსმალთ პასიურად კიდევ თანაუგრძნობდა. მასა აჭარლებისა ოსმალთა მფარველობის ქვეშ აწიოვებდა რუსეთის მოქალაქე ქრისტიანებს“ (იგულისხმებოდა სომხები – კ.ქ.) (მეგობარი 1915, №20).

კიტა აბაშიძე გაზეთ „კავკასკოე სლოვოს“ „სომეხთა პლუტოკრატის ოფიცოზს“ უწოდებდა, ხოლო თავად წერილს შელამაზებულად და ტენდენციურად თვლიდა. მისი აზრით, როგორც ბ. სიბირსკის, ასევე სომეხი შოვინისტების მიზანს შეადგენდა, რომ მთელი აჭარა გაეხვიათ ამ საშინელ საქმეში. იმიტომ რომ „აოხრებულ აჭარას თვით დაპატრონებოდნენ და ამგვარად მომავალი სომხეთისათვის ყოველი მხრით ზღვისკენ გაეშალა გზა და გადახვეწილთა და ჩამოხჩობილთა ბინები ხელში ჩაეგდოთ“ (იქვე).

რაც შეეხება თურქებთან დამოკიდებულების საკითხს, კ. აბაშიძე, როგორც უკვე ითქვა, მას განიხილავდა აჭარის მოსახლეობის მაგალითზე. იგი აღნიშნავდა, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით კამათი ჰქონდათ ცნობილ ქართველ პუბლიცისტს, სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წევრს – სამსონ ფირცხალავას (რომელმაც თავისი წერილები „სიტყვის“ ფსევდონიმით დაბეჭდა) და ბაქოში გამომავალ თათრული გაზეთ „აჩიკსოზის“ ხელმძღვანელს – რასულ-ზადეს. თურქი ავტორის წერილი რუსულად თარგმნა და თავის ფურცლებზე გადმობეჭდა „ზაკავკასაია რეჩ“-მა (1916, №30).

სამსონ ფირცხალავა თავის წერილში „პატარა ამბები“ აღნიშნავდა: „ჩვენი და მაჰმადიანი ერების დამოკიდებულების საქმეში ჩართულია ერთი დიდი რამ, რომელსაც ქართველობისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს – ესაა ბედი მაჰმადიან ქართველებისა, რომლებიც ქართველი ერის მესამედს შეადგენდნენ. ჩვენი აზრი და მიზანი სადა და მარტივია: სამაჰმადიანო და საქრისტიანო საქართველო ერთი საქართველოა სხვადასხვა სარწმუნოების. ქართველები ერთი დედის შვილები არიან და ქართველი ერი მხოლოდ ისეთ პოლიტიკურ მიმართულებას დაუჭერს მხარს, რომელიც ყველა ქართველს აეთიანებს და არ თიშავს. მეგობრულად ვთხოვთ ჩვენს მეზობლებს, ყოველთვის იქონიონ მხედველობაში ეს გარემოება“ (სახალხო ფურცელი 1916, №503).

რასულ-ზადე ეთანხმებოდა ს. ფირცხალავას მოსაზრებას, თუმცა იქვე მიუთითებდა, რომ, მართალია, აჭარლები ქართველები იყვნენ, მაგრამ მთელი სამასი წლის განმავლობაში მათზე დიდი გავლენა ჰქონდათ ოსმალებს და დღესაც უწყვეტი კავშირი აქვთ მაჰმადიან ქართველებთანო.

კიტა აბაშიძე აქტიურად ჩაება ს. ფირცხალავასა და რასულ-ზადეს პოლემიკაში და თავისი ქვეყნის ინტერესები მტკიცედ დაიცვა. მისი აზრით, სამი საუკუნის განმავლობაში აჭარელთა კულტურა მხოლოდ დაცემა-

დაქვეითების გზას ადგა და თუკი ამ ხნის ხნის მანძილზე რაიმე ღირებული შეიქმნა, ისიც უდავოდ ქართული „დედა-კულტურის“ დამსახურება იყო. მამასადაძე, – წერდა იგი, – კულტურული პრეტენზიები ჩვენი მეზობლებისა ყოველ საფუძველს მოკლებული უნდა იყოს” (ჩვენი მეგობარი 1916, №11).

რასულ-ზადე თავის წერილში წინა პლანზე წამოწევდა აჭარლებისადმი „სარწმუნოებრივ ინტერესებს“ და ასეთ განმარტებას იძლეოდა: „სარწმუნოებრივი განახლების საქმეში (აჭარლებს) დახმარებას გაუწევენ თურქები. კაცობრიობის ურთიერთობაში არის ხოლმე ეპოქა, როდესაც ერთა ცხოვრებაში სარწმუნოებასა და სარწმუნოებრივ გრძნობას უპყრია უპირველესი ადგილი და არავითარ სხვა ფაქტორს არ შეუძლია ისეთი დიდმნიშვნელოვანი როლი ითამაშოს, როგორც სწორედ სარწმუნოებას“ (იქვე).

სამსონ ფირცხალავა კი ასეთ შეფასებას აძლევდა თურქი ავტორის მოსაზრებას: „საქართველოს ცხოვრებაზე ერთ საუკუნეზე მეტია დიდი გავლენა აქვს ქრისტიან რუსეთს, მაგრამ ამის მეოხებით ქართველ ერს არ დაუკარგავს თავისი ეროვნება, არ გათქვეფილა რუსის ხალხში, არ მიაჩნია თავისი თავი რუსად და როგორც წინად არ გაბერძენებულა, ისე ეხლა არ ფიქრობს გარუსებას“ (სახალხო ფურცელი 1916, №503).

კიტა აბაშიძე იმედს გამოთქვამდა, რომ მიუხედავად მცირე გაუგებრობისა, ქართველებისა და თურქების დაახლოებას ხელს ვერავინ შეუშლიდა. იგი მოუწოდებდა ჩვენს მეზობლებს, გულახდილად ეღიარებინათ, რომ: „აჭარლები ისტორიული უბედურების მსხვერპლნი არიან, რომ მათი ნაციონალური კულტურა აღდგენილ უნდა იქმნეს, ვინაიდან ეს მხნე, მშვენიერი, ლალი და გამრჯე ხალხი გადაგვარების გზაზე იდგა იმავე ისტორიული ბედის წყალობით. აჭარელმა თავისი ეროვნული სახე უნდა მოიპოვოს. თურქეთს ამაში ხელი უნდა გაგვიმართონ, თუგინდ მარტო იმისთვის, რომ დაგვიმტკიცონ, რომ აჭარელთა გადაგვარებასა და კულტურულად დაცემის პროცესს ისინი არა თუ არ ამართლებენ, სამარცხვინო და დასაგმობ საქმედ მიაჩნიათ იგი.

თუ საკითხი ასე დასმული იქნება, თურქებისა და ქართველების კავშირს ხელს ვეღარა შეუშლის და ეს ფაქტი მათის დაახლოებისა იქმნება საბედნიერო მოვლენა კავკასიის ერთა შორის სოლიდარობის დამკვიდრებისათვის, ურომლისოთ ვიმეორებთ, კავკასიის ერთა იდეალის აღსრულება იქმნება საბედნიერო მოვლენა კავკასიის ერთა შორის სოლიდარობის დამკვიდრებისათვის, ურომლისოთ ვიმეორებთ, კავკასიის ერთა ცხოვრება იქმნება ნიადაგ საფრთხეში და უეჭველად ადრე თუ გვიან ამ ერთა ცხოვრებას უფსკრულში გადაჩეხავს. რაც უფრო ადრე შევიგნებთ ამას, მით უკეთესია ყველასათვის” (ხაზგასმა ჩვენია – კ.ქ.) (ჩვენი მეგობარი 1916, №11).

დასკვნა

კიტა აბაშიძემ სომხებთან პოლემიკის დროს ჩამოაყალიბა ერთადერთი სწორი შეხედულება, რომელიც წითელ ზოლად გასდევს ამიერკავკასიის ხალხებისადმი მიძღვნილ მისი წერილების სერიას. მისი აზრით: „არც ერთ ერს არ შეუძლია დაიჩემოს კავკასიაში ჰეგემონია. ყველა ერი თავის ტყავში

უნდა დაეტიოს და რომ კავკასიის ერთა საეროვნო იდეალის განხორციელება ერთიანად დამოკიდებულია კავკასიის ერთა შორის სოლიდარობის განვითარებასა და განმტკიცებაზე“ (მეგობარი 1916, №21).

კიტა აბაშიძის მიერ XX საუკუნის 10-იან წლებში გამოთქმული ეს მოსაზრება დღესაც, XXI საუკუნის 20-იან წლებშიც, სავსებით ინარჩუნებს თავის ცხოველმყოფელობასა და სიცოცხლისუნარიანობას. ამიერკავკასიის ხალხების – ქართველების, სომხებისა და აზერბაიჯანელების – გონივრულ ურთიერთობაზე ბევრად არის დამოკიდებული, როგორი იქნება ხვალინდელი საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი, საერთოდ მთელი კავკასია, მახლობელი აღმოსავლეთი.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

გაბაშვილი 1992: გაბაშვილი რ., მოგონებები. თბილისი.

მეგობარი 1915: გაზეთი „მეგობარი“. №20.

სახალხო ფურცელი 1916: გაზეთი „სახალხო ფურცელი“. №503.

ჩვენი მეგობარი 1916: გაზეთი „ჩვენი მეგობარი“. №8, №11, №21.

References and Sources

Chveni Megobari 1916: Newspaper “Chveni Megobari». №8, №11, №21.

Gabashvili 1992: Gabashvili R., In Memories. Tbilisi.

Megobari 1915: Newspaper “Megobari», №20.

Sakhallho Furceli 1916: Newspape «Sakhallho Furceli». №503.